

**Granice i mogućnosti transnacionalne feminističke solidarnosti:
Analiza podrške Palestini u okviru civilnog sektora u Bosni i Hercegovini, Srbiji i
Severnoj Makedoniji**

Autorke: Danijela Dedović, Andrijana Papić Mančeva, Nataša Prljević, Hristina Tonic

U toku je¹ do sada najdokumentovaniji genocid, kriminalizacija protesta i institucionalna cenzura podrške palestinskom narodu. Globalni pokret za prekid višedecenijske okupacije palestinskih teritorija, oružane i diplomatske podrške izraelskom režimu, čiji se militarizam proširio na Liban i Siriju, i dalje traje. Destrukcija približna pet nuklearnih bombi, sistemsko uništenje zdravstvenog sistema, orkestrirana glad, i širenje bolesti u Gazi su uzroci smrti preko 127.000 Palestinaca². Statistika pokazuje da je svakog minuta u Gazi ubijeno jedno dete, svakih 40 minuta žena, a 902 celokupna porodična stabla izbrisana³ sa lica zemlje za godinu dana. Iako se prema Međunarodnom sudu pravde, glavnom pravosudnom telu UN, Palestinci suočavaju sa „stvarnim i neposrednim rizikom od genocida“, Severna Makedonija i Srbija, zemlje iz kojih potičemo, u različitim navratima u UN glasaju⁴ „uzdržano“ za prekid vatre.

Kako nam imperijalizam servira genocid kao nužnu samoodbranu, a svaku kritiku izraelskog režima kao antisemitizam, politike zaborava i istorijski revizionizam sve više jačaju. Ovu analizu, nastalu na studijama feminizma Centra za ženske studije iz Beograda, smatramo solidarnim pozivom da preispitamo limite i mogućnosti civilnog sektora da odgovori na rastuću represiju države i njenih korporativnih partnera, u nadi nalaženja zajedničkih alternativa u kojima ćutanje i neutralnost više nisu opcija. Tako iz našeg kolektivnog sećanja ističemo s jedne strane, genocid u Srebrenici i logore silovanja u Foči, rat na prostoru Kosova i Metohije, etničko čišćenje Makedonaca u Egejskoj Makedoniji, ustaške logore poput Jasenovca i „čišćenje“ Jugoslavije od Jevreja, Roma i Srba u kom 1942. Beograd postaje prvi 'Judenfrei' evropski grad, a sa druge strane internacionalizam, dekolonijalnu i antifašističku istoriju i borbu. Upravo ta čvrsta uverenja, duboko ukorenjena na jugoslovenskim prostorima, pokazuju da oslobođenje znači borbu protiv rasizma, militarizma, kolonijalizma i totalitarizma, kao i protiv proizvodnje uloge žrtve. Osamdeseta godišnjica formiranja Antifašističkog fronta žena Jugoslavije nedvosmisleno podseća da su oslobođenje i ravnopravnost nemogući bez glasova i borbenosti žena iz svih slojeva društva.

U našim post-jugoslavenskim kontekstima, civilno društvo se razvija iz antiratnih i mirovnih pokreta postajući ključna infrastruktura u borbi za demokratsko društvo iz kojih se država izmiče, otežava njenu decentralizaciju i kriminalizuje po potrebi. Sa specifičnostima svakog konteksta, ratnim i ekonomskim razaranjima, nastavlja se borba sa repatrijarhalizacijom, predatorskom privatizacijom javnog dobra, kao i birokratskim pritiscima imperijalnih i kolonijalnih dinamika. koje utiču na naše revolucionarne kapacitete.

¹ Rad je nastao u toku jeseni i zime 2024, finalizovan u januaru 2025 kada je najavljen prekid vatre.

² Sabar Project: <https://www.instagram.com/p/DDex0BcRiMq/?igsh=cGZrY3MydGJkdzZs>

³ <https://www.aljazeera.com/program/by-the-numbers-3/2024/10/29/israeli-military-wiped-out-902-families-in-gaza>

⁴ <https://360stepeni.mk/severna-makedonija-glasashe-vozdrzhano-za-rezolutsijata-na-on-zaedno-so-del-evropski-drzhavi/>

U SAD-u postoje mnoge analize zloupotrebe, neki bi rekli svrhe, neprofitnog sektora, pre svega u korist kapitalističkih i državnih interesa. Neke od stavki koje iznosi kolektiv INCITE⁵ su praćenje i kontrolisanje socijalne pravde, preusmeravanje javnih sredstava u privatne ruke, preusmeravanje aktivističke energije ka karijerizmu umesto društvenom organizovanju ka dubljij transformaciji društva, dozvoljavanje korporacijama da maskiraju svoje eksploatatorske i kolonijalne prakse kroz "dobrotvorni" rad; ohrabrivanje društvenih pokreta da se modeluju po kapitalističkim strukturama, a ne da ih dovode u pitanje.

Dakle, nameće se važno pitanje: Kako se možemo uzdati u trenutne institucije (državne, civilni i privatni sektor) da adekvatno reaguju na represivni karakter unutrašnje i spoljne politike država odgovornih za tekući " kolaps civilizacije" ako njihove organizacione strukture, kulturu odnosa i rada, programske politike i birokratsku prerregulaciju oblikuje militarni neoliberalni kapitalizam?

Kako bismo adresirale ovo pitanje, sprovele smo istraživanje o ograničenjima, izazovima i mogućnostima delanja civilnog i neprofitnog sektora u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Severnoj Makedoniji sa fokusom na njihov angažman u vezi sa Palestinskim pitanjem, pre svega tekućim genocidom u Gazi. Nastojale smo da ovim putem mapiramo ulogu, odgovore i eventualna ograničenja sa kojima se susreću feminističke organizacije u kontekstu rastućih globalnih i lokalnih kriza, kao i da sagledamo ulogu civilnog sektora u artikulaciji solidarnosti i pružanju podrške palestinskom narodu.

Metodologija istraživanja i osnovna zapažanja

Istraživanje obuhvata organizacije iz Bosne i Hercegovine (BiH), Severne Makedonije i Srbije. Sastoji se iz dva glavna dela: upitnika koji je podeljen na društvenim mrežama i prosleđen organizacijama koje se bave feminizmom i ljudskim pravima, i analize javnog oglašavanja tih organizacija uključujući i one koje su imenovane u odgovorima upitnika.

Upitnik je popunilo ukupno 62 ispitanika/ce iz BiH (22,6%), Severne Makedonije (30,6%) i Srbije (46,8%), od kojih se većina izjasnila kao žene (93.6%). Skoro polovina ispitanika/ca (48,4%) je uzrasta od 18 do 35 godina, a najmanje je starijih od 50 godina (14,5%). Od svih ispitanika/ca 80,7% bilo je zaposleno u organizaciji u periodu od 7. oktobra 2023. do danas. Što se tiče analize javnog oglašavanja, sa prostora Srbije uključene su 33 organizacije, iz Severne Makedonije 28 organizacija, dok je sa prostora BiH analizirano samo 11 organizacija. Molimo vas da iznete informacije imate na umu u daljem čitanju.

Jedno od prvih pitanja našeg istraživanja bilo je u kojoj meri se ispitanici/ce informišu o genocidu u Gazi - 85,5% ispitanika/ca izjavilo je da se redovno informiše, a 14,5% povremeno.

⁵ [The Revolution Will Not Be Funded Beyond the Non-Profit Industrial Complex](#) edited by INCITE! Women of Color Against Violence. Publisher: South End Press, 2007. New edition Publisher: Duke University Press, February 2017

Ispitanici/ce se najviše informišu putem društvenih mreža i nezavisnih medija (oko 80%), dok se najmanje informišu putem domaćih medija (oko 40%). Među platformama društvenih mreža najčešće je pomenut Instagram (14 puta), a iz kategorije nezavisnih medija Novara media i Democracy Now (po 3 puta). Od 46 osoba koje su navele da se informišu putem pojedinih aktivista ili grupa, njih 11 (17,6%) pomenulo je borce/kinje za ljudska prava i palestinske novinare/ke i aktiviste/kinje, među kojima su Francesca Albanese, Motaz Azaiza, i Bisan Owda.

Na pitanje da li ova tema izaziva interesovanje javnog mnjenja u njihovoj državi, 43,6% uzorka odgovorilo je DA, 22,6% odgovorilo je NE, dok je preostali deo uzorka odgovorio neodređeno (ne znam, nedovoljno i slično). Potvrdno je odgovorilo oko polovine ispitanika/ca iz Srbije i BiH, dok je isti procenat iz Severne Makedonije odgovorilo NE. S obzirom da pitanje javnog mnjenja podrazumeva više od medija, pitale smo ispitanike/ce "Kako bi opisali javni stav organizacija civilnog sektora u Vašoj državi po ovom pitanju?" na šta je 56,5% uzorka smatralo da stava nema ili da nije objavljen javno, što takođe većinski smatraju ispitanici/ce iz Severne Makedonije dok su mišljenja iz Srbije i BiH podjednako podeljena između toga da javnog stava nema ili da je on propalestinski i da osuđuje Izrael. Srž našeg istraživanja bio je da procenimo da li se i u kojoj meri organizacije civilnog sektora bave pitanjem genocida u Gazi. U upitniku, 45,2% ispitanika/ca je odgovorilo da se organizacija u kojoj rade oglasila javno u vezi ovog pitanja, 38,7% je reklo NE, a preostali ispitanici/ce izjavili su da ne znaju. Naša analiza javnog oglašavanja organizacija pokazala je da od 33 organizacije na prostoru Srbije, samo 4 su na svojim kanalima komunikacija imale objave o ovoj temi, u BiH se oglasilo 4 od 11 organizacija, a u Severnoj Makedoniji od 28 organizacija samo 2. Vredi napomenuti da se od ove dve organizacije iz Severne Makedonije jedna oglasila samo jednom, a druga temu obradila više od 10 puta, što uzimamo kao slikovit primer onoga šta smo opazile u svim državama - organizacije koje žele da govore o ovoj temi javno, to čine učestalo i sa određenom dozom predanosti temi, dok one koje ne žele to ne čine uopšte ili jedva simbolično.

Na pitanje "Da li smatrate da bi objavljivanje stava o ovom pitanju moglo da ima negativne posledice na delovanje Vaše organizacije ili civilnog sektora u globalu?" 50% ispitanika/ca odgovorilo je DA, dok je drugi najčešći odgovor bio ne znam (37,1%). Samo 12,9% ispitanika/ca odgovorilo je da smatra da negativnih posledica ne bi bilo. Obrazloženje ovog odgovora ističe jedan faktor izvan svih drugih - uticaj oglašavanja na odnos i buduću saradnju sa donatorima.

Hajde da pričamo o donatorskim politkama

S obzirom da sve imamo iskustva rada u i sa civilnim sektorom, predvidele smo važnost ove teme, pa time odlučile da je direktno ispitamo. Čak 88,7% ispitanika izrazilo je stav da donatorske politike utiču na oglašavanje civilnog sektora, gde je većina izabrala opciju *definitivno utiče*. Posebno su pomenute donacije fondova iz SAD-a (8 puta), EU (6 puta), Nemačke i Ujedinjenog Kraljevstva (2 puta). Načini na koje donorska politika najčešće utiče na rad organizacija su: birokratska prereregulacija, cenzura i autocenzura. Jedna ispitanica podelila je iskustvo organizacije koja je morala obrisati sve objave podrške Palestini kako se ne bi povezivale sa donatorom, čiji je fokus na ženskim pravima. Od tada ta organizacija nije ništa

objavila na temu Palestine. Ni cenzuru ni autocenzuru kao takve nije lako spolja uočiti, a ni ispitati. U pokušaju da na neki objektivni način predstavimo taj uticaj, uporedile smo oglašavanje organizacija o genocidu u Gazi sa "donatorski prihvatljivijim" ratom - ratom u Ukrajini.

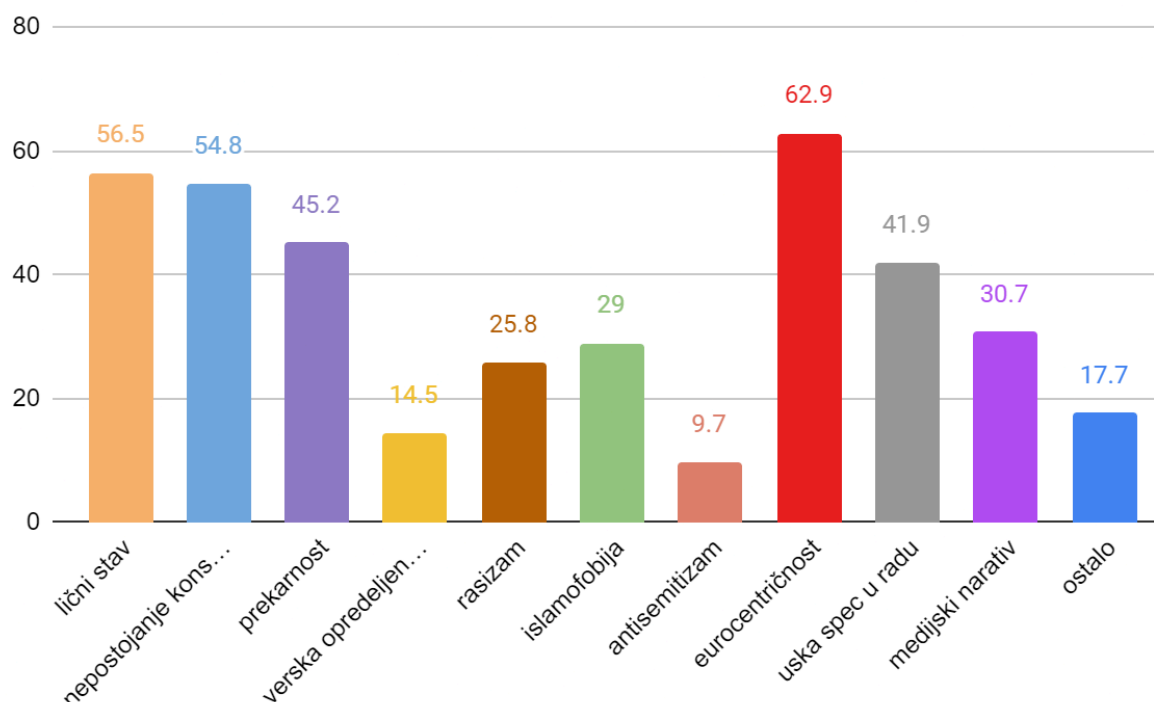
Od 33 analizirane organizacije u Srbiji, za razliku od 4 koje su se izjasnile o temi genocida u Palestini, 11 se izjasnilo o ratu u Ukrajini. U Bosni i Hercegovini smo među analiziranim organizacijama videle malo drugačije rezultate, gde su se naspram 3 od 11 organizacija koje su se oglasile u vezi Palestine, dve oglasile u vezi Ukrajine. U Severnoj Makedoniji smo naspram 2 od 28 organizacija za temu Palestine, videle 7 organizacija izjašnjenih o temi Ukrajine. Uvidevši i sama razliku u izveštavanju svoje organizacije, jedna ispitanica je u svom odgovoru u upitniku naglasila važnost kritike i osude saradnje domaćih vlasti i vojne industrije sa Izraelom; kao i prekida saradnje sa svima onima koji genocid podržavaju, i pružanja (ne)finansijske podrške pro-palestinskim grupama u zemlji.

Kvalitativna analiza tekstova koje su dve analizirane organizacije objavile, a u kojima se pominju i Ukrajina i Palestina, pokazala je različite formulacije i normalizacije u jeziku kada se govori o ovim ratovima. Rusko-ukrajinski sukob opisan je kao neočekivani ruski napad na Ukrajinu koji se iz specijalne operacije izrodio u višegodišnju agresiju bez kraja, a izraelsko-palestinski kao "tradicionalni" teror Izraela i Hamasa koji se već decenijama svodi na reduciranje palestinskog prostora za život. Osuđuje se početak rata u Ukrajini, kao i nasilje nad izraelskim i palestinskim civilima u sukobu između Hamasa i Izraela.

Iako se više organizacija bavilo posledicama rata u Ukrajini, taj broj je i dalje mali, s obzirom da smo u našu analizu prvenstveno uvrstile organizacije koje se bave feminizmom i ljudskim pravima. Ovo nas dovodi do pitanja: Da li sa sigurnošću možemo uvrstiti donatorske politike kao glavni faktor neoglašavanja o genocidu u Gazi, čak i kada vidimo dokaze da se o ratu u Ukrajini organizacije većinski ne izjašnjavaju?

Koji su to ograničavajući faktori?

Ispitanici/ce su dobili mogućnost da izaberu jedan ili više odgovora za koje smatraju da bitno utiču na oglašavanje civilnog sektora. Najzastupljeniji odgovor je eurocentričnost tj. "zapadocentričnost" u izboru tema kojima se bave (62,9%), praćen ličnim stavom pojedinaca/ki unutar organizacije (56,5%) i nepostojanjem konsenzusa u mišljenju unutar organizacije (54,8%). Ovi odgovori pored donorskih politika takođe dodaju individualni i društveni faktor. Prekarnost, kao i usku specijalizaciju u radu izabralo je oko 40% ispitanika/ca, dok je četvrtina identifikovala islamofobiju i rasizam kao važne uticaje na donošenje odluka.



Grafikon 1. Procentualna zastupljenost odgovora ispitanika/ca na pitanje "Koje od navedenih faktora prepoznajete kao bitan uticaj na oglašavanje civilnog sektora po ovom pitanju?"

Osvrćući se na ograničavajuće faktore, bilo nam je važno da istražimo da li ispitanici/ce smatraju da bi se njihova organizacija i oni/e individualno više bavili pitanjem genocida u Gazi da tih faktora nije bilo, uz mogućnost dužeg obrazloženja. Na pitanje da li bi se organizacija direktnije ili učestalije bavila ovim pitanjem 67,7% je odgovorilo nedefinisanim stavom (možda i ne znam), 19,4% potvrdno, a 12,9% je odgovorilo ne. Dok 46,8% smatra da bi se individualno više angažovalo, 33,9% ima nedefinisan stav, a 19,4% je reklo ne, među kojima ima stavova da feminističke organizacije ovim ne treba da se bave. Od 62 ispitanika/ce, 30,6% misli da je pored postojećeg angažmana potreban dodatni rad individualno i u organizaciji, 29% misli da su dovoljno angažovani individualno i kao organizacija, 19,4% misli da se dovoljno angažuju individualno, od kojih 5 ispitanika/ca to radi uprkos izostanku javnog stava organizacije.

Analiza pisanih odgovora i statistike otvara važna pitanja koja se tiču tenzija između individualnog i kolektivnog stava, radnih uslova, kulture rada i politika iz kojih odgovori proizilaze, kao i tendencija ka transferu odgovornosti koji neretko sadrže normalizujuće stavove. 25,8% ispitanika/ca misli da se organizacija nedovoljno angažuje, a oni sami ne pokazuju interesovanje ni potrebu da nešto učine po tom pitanju, dok su stavovi 33,9% normalizujući, pasivni i takođe sugerišu transfer odgovornosti.

Ispitanici/ce koji su naglasili da jasno i bez ustručavanja ispoljavaju svoje stavove takođe osećaju solidarnost i ustanovljene zajedničke vrednosti na radnom mestu koje ih motivišu da izraze svoje političke stavove. Naglašena je potreba za podrškom razvoja ekspertize u regionu

kao i angažovanje novinara/ki i istraživača/ica van regiona. Nasuprot tome 11.3% dodatno naglasilo strah od gubitka posla i fondova, 17.7% nedostatak informisanosti, solidarnosti i političkog obrazovanja zaposlenih, gde su dve osobe čak dale otkaz u feminističkim organizacijama zbog nepodnošljivosti licemerja po pitanju Gaze koje se nadovezalo na prekarne i toksične radne uslove.

Kako praktikujemo transnacionalnu feminističku solidarnost?

Mnogi od gore navedenih faktora takođe utiču na mogućnost građenja jakog feminističkog antikapitalističkog fronta. U svim kontekstima najvidljiviji vidovi otpora su dolazili iz vaninstitucionalnih prostora, neuslovljenih donatorskim i programskim politikama. Protesti, blokade institucija, ali i bojkoti kompanija (BDS⁶) koje finansijski podržavaju kršenje ljudskih prava, pritisak na vlasti da prestanu da naoružavaju Izrael, da priznaju palestinsku državu i da imaju jasan antigenocidni i anticionistički stav su među strategijama koje su ispitanici/ce pominjali kao efikasne načine praktikovanja feminističke solidarnosti.

Izgradnja autonomnih, održivih i lokalizovanih pokreta koji „ukorenjuju borbu u konkretnim kontekstima“ na duže staze takođe zahteva da pozicije za donošenje odluka, uključujući i civilni sektor, budu popunjene ljudima od integriteta koji neće dozvoliti donatorima, ni državi da utiču na kolektivne vrednosti i koji će podržati strateško planiranje van trenutnih donatorskih modela. Ovaj proces takođe podrazumeva borbu za distribuciju dobara, odstupanjem od toksične filantropije, učenjem od i pridruživanjem transfeminističkim i transnacionalnim mrežama podrške tzv. Globalnog juga. Naznake dobrih i inspirativnih praksi možemo uočiti u radu neformalnih grupa, kolektiva i inicijativa sa naših prostora koje centriraju Palestinu u svom delanju kao što su [Inicijativa za slobodnu Palestinu](#) (Zagreb), [Za slobodnu Palestinu](#) (Beograd), [Сите за П4лестина](#) (Skoplje), i [Feministički antimilitaristički kolektiv](#) (Sarajevo). Trenutni uspon desnice širom sveta, zahteva i stratešku dekolonijalnu strategiju i od nas traži da preispitamo svoje pozicije, privilegije i naklonosti ka belom liberalnom spasilačkom feminizmu koji nas uporno mami u produkciju drugog i drugačijeg.

Potrebna nam je izgradnja horizontalnih mreža zajedničkih dobara, znanja i strategija, umesto jednosmerne „pomoći“ i gotovih rešenja, kroz koja „razbijamo imperijalističke i kapitalističke strukture koje porobljavaju naša tela i identitete“. Radikalna imaginacija podrazumeva predanost borbama za aboliciju korporativnog militarizma, nacionalnih država i njihovih represivnih aparata. Nije dovoljno zahtevati prekid vatre i genocida ako to podrazumeva ostanak za istim militarnim-rasno-kapitalističkim pregovaračkim stolom. Dužne/i smo nama, generacijama pre i posle nas, svom živom svetu, da taj sto prevrnemo stvarajući prostore novih zajedništva. Za to moramo zaista „razumeti nasilje“ i biti otvorene/i za „radikalno slušanje i priznavanje glasova onih koji su marginalizovani kolonijalnim strukturama“⁷ kao svojih i saučesničkih u borbama za dostojanstven život i opstanak svih.

⁶ What is BDS? (Šta je BDS?) <https://bdsmovement.net/what-is-bds>

⁷ Citati u ovom delu su preuzeti iz odgovora ispitanika/ca na pitanje “Kako praktikujemo transnacionalnu feminističku solidarnost?” koje je bilo deo našeg upitnika.

Datum: 21. januar, 2025

O autorkama:

Danijela Dedović (2004, Užice) je feministkinja, aktivistkinja i devojka sa sela koja se od drugog razreda srednje škole bavi raznim vidovima neformalnog obrazovanja. Studira psihologiju na Fakultetu za medije i komunikacije i sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Jedna je od osnivačica udruženja za osnaživanje građanki i građana "[Osnažene](#)".

Andrijana Papić Mančeva (1986, Skoplje) je prevoditeljka, pobornica za reproduktivnu slobodu i deo tima Festivala kreativnog dokumentarnog filma "[MakeDox](#)". Strast za životom s manje otpada, koja već deceniju raste sa roditeljstvom, kroz godine pretvorila se u neiscrpno interesovanje za ekofeminizam kroz prizmu interseksionalnosti.

Nataša Prljević (1986, Užice) je umetnica, radnica u kulturi i organizatorka. Putem kolaborativnih i kolektivnih praksi bavi se ulogom umetnosti u društvenim promenama i izgradnji transnacionalne feminističke solidarnosti. Ko-osnivačica je platforme i kolektiva [HEKLER](#) koja neguje kritičko i eksperimentalno ispitivanje gostoprimstva i sukoba, i članica inicijative [Sastajalište Četiri vode](#).

Hristina Tonić (1999, Niš) je omladinska aktivistkinja koja se bavi feminističkim i drugim političkim pitanjima kroz prizmu interseksionalnosti, sa raznolikim volonterskim iskustvom. Studentkinja je završne godine psihologije na Filozofskom fakultetu u Nišu i želi da svoju ekspertizu gradi u preseku psihologije, politike i aktivizma.